

11. Олейник П. Н. Научные основы преемственности в системе непрерывного профессионального (сельскохозяйственного) образования: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. / П. Н. Олейник. – К., 1993. – 390 с.
12. Паюл М. В. Підручник як засіб організації самостійної роботи учнів з математики / М. В. Паюл // Педагогіка і психологія професійної освіти. – № 2. – 2000. – С. 93–98.
13. Про введення в дію «Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу професійну освіту)» та про нормативне і навчально-методичне забезпечення підготовки фахівців з вищою освітою: наказ МО України № 86 від 4.03.98 // Інформаційний збірник Міністерства освіти України. – 1998. – № 10. – С. 3–14.
14. Семиченко В. А. Пріоритети професійної підготовки: діяльнісний чи особистісний підхід? / В. А. Семиченко // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: Монографія / За ред. І. А. Зязюна. – К.: Віпол, 2000. – С. 176–203.
15. Харитонов В. А. Інтегральний підручник / В. А. Харитонов // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 1. – С. 29–38.

УДК 373.54.3:94

Моцак С. І.,

канд. пед. наук, доцент,
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ПРОФІЛЬНЕ НАВЧАННЯ ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ СКЛАДНИК ЯКІСНОЇ ОСВІТИ

Стаття присвячена проблемі профілізації навчального процесу у вітчизняному освітньому просторі. Розвиток в Україні профільної школи є важливим напрямом оновлення освіти, для якої характерне перенесення головних акцентів зі знаннєвої за змістом освіти на поглиблене засвоєння учнями базових знань і формування у них ключових, галузевих і предметних компетентностей.

Ключові слова: профільне навчання, школярі, навчальний процес, напрями профільного навчання.

Моцак С. І. Профильное обучение как неотъемлемая составляющая качественного образования.

Статья посвящена проблеме профилирования учебного процесса в отечественном образовательном пространстве. Развитие в Украине профильной школы является важным направлением обновления образования, для которого характерен перенос главных акцентов со знаниевого по содержанию образования на углубленное усвоение учащимися базовых знаний и формирование у них ключевых, отраслевых и предметных компетенций.

Ключевые слова: профильное обучение, школьники, учебный процесс, направления профильного обучения.

Motsak S. I. Profile education as an integral part of quality education. *The article is devoted to the problem of profiling the educational process in the domestic educational space. The development of a specialized school in Ukraine is an important direction in the renewal of education, which is characterized by the transfer of the main accents to the knowledge component of the content of education for the students' in-depth mastering of basic knowledge and the formation of key, sectoral and subject competencies.*

Key words: profile training, schoolchildren, educational process, directions of profile training.

Одним із важливих напрямів оновлення освіти, що значною мірою залежить від зміни світових освітніх орієнтирів, є розвиток в Україні профільної школи. Для неї характерне перенесення головних акцентів зі знаннєвої за змістом освіти на поглиблене засвоєння учнями базових знань і формування у них ключових, галузевих і предметних компетентностей.

За таких умов завданням старшої школи стає не лише дати учневі певні знання, навички та вміння, а, в першу чергу, навчити його «долати стереотипи, прогнозувати проблеми, виявляти передбачливість, гнучкість мислення, самостійність, цілеспрямованість тощо» [2]. Іншими словами, школа повинна підготувати випускника, який був би компетентним у різних життєвих ситуаціях, мав би відповідний потенціал для вирішення різноманітних проблем, у тому числі пов'язаних зі сферою його професійної діяльності.

Найважливіше завдання сучасної школи – формування повноцінних громадян своєї держави, а вирішення цього завдання багато в чому залежить від того, чим займатимуться старші школярі, яку професію вони оберуть і де працюватимуть. Оптимістична перспектива життя (і насамперед, реальна й приваблива професійна перспектива) уберігає багатьох підлітків від необдуманих кроків, сприяє позитивним ціннісним ставленням особистості учнів. У зв'язку із цим проблема профільного навчання школярів набула особливої актуальності у вітчизняному освітньому просторі.

Нині проблема профільного навчання перебуває в центрі уваги вітчизняних науковців. Значний внесок у її розв'язання зробили дослідники Г. Сгоров, Н. Лавриченко, О. Локшина, О. Матвієнко, Л. Пуховська, А. Сбруєва та ін.

Загальним теоретичним питанням профілізації навчального процесу у старшій школі присвячені праці Г. Балла, Н. Бібік, О. Бугайова, М. Бурди, М. Гузика, В. Кизенка, О. Корсакової, В. Мадзігона, Н. Ничкало, Н. Шиян.

У ближньому зарубіжжі наукові дослідження у цій галузі привертають увагу багатьох учених, зокрема таких, як С. Броневицка, В. Ворошилова, М. Губанова, В. Гузеєва, В. Монахова, В. Орлова, С. Рягіна, В. Фірсова, С. Чистякова (Росія); Г. Бунтовської, Н. Огурцова, Л. Рожина, Н. Циркун (Білорусія), Х. Лійметс, І. Унт (Естонія).

Стан упровадження профільного навчання у масову практику є об'єктом дослідження вітчизняних (Ю. Дорошенка, В. Кизенка, О. Овчарук, О. Бугайова, С. Мартиненко, Л. Липової, В. Малишева, та ін.) і зарубіжних (П. Лернера, О. Петуніна, Л. Трифонова, В. Сивоглазова, М. Лукичова та ін.) науковців і педагогів-практиків.

У наукових працях учених Н. Анісіної, І. Беха, Н. Бібік, А. Бойко, О. Бугайова, Н. Буринської, В. Власова, А. Голомшток, В. Кизенка, В. Кременя, Т. Ладиченко, П. Лернера, Ю. Малієнко, Т. Мацейків, П. Мороза, І. Осадчого, О. Пометун, М. Пряхнікова, В. Рибалка, Н. Шиян сформульовано тенденції та особливості розвитку профільного навчання як різновиду диференціації в освіті, висловлено міркування щодо розробки змістовного й методичного компонентів профільного навчання, висвітлено загальні теоретичні питання зовнішньої профільної диференціації, розроблено концептуальні засади курсів за вибором у структурі профільного навчання, визначено дидактичні підходи до проблеми форм навчання у профільній школі тощо.

Метою статті є теоретично обґрунтувати особливості профілізації навчального процесу як засобу покращення якості та ефективності навчально-виховного процесу.

Відповідно до Концепції змісту і структури загальної середньої освіти в останніх класах загальноосвітньої школи передбачено профільне навчання учнів. Воно має на меті розширити можливості старшокласників у здобутті якісної середньої освіти, посилити їхню конкурентоспроможність на сучасному ринку праці чи при вступі до вищого навчального закладу, формувати у школярів орієнтації на той чи інший вид майбутньої професійної діяльності, сприяти їхній успішній самореалізації в сучасних реаліях життя [2].

Профілізація навчання спрямована на максимальне розкриття індивідуальності, здібностей і схильностей особистості учнів, підготовку їх до продовження освіти в обраній галузі майбутньої професійної діяльності. Водночас профільне навчання покликане стати засобом вирішення багатьох проблем школи: уникнення перевантаження учнів, підвищення їхнього інтересу до навчання, зведення до нуля формалізму, покращення якості та ефективності навчально-виховного процесу.

У 2003 році науковими співробітниками Інституту педагогіки НАПН України розроблено «Концепцію профільного навчання в старшій школі». Загальною тенденцією розвитку старшої профільної школи, згідно з цією Концепцією, є орієнтація на широку диференціацію, варіативність, багатопрофільність, інтеграцію загальної і допрофесійної освіти. Автори Концепції обстоюють новітню стратегію розбудови вітчизняної школи як такої, що відкриває додаткові можливості щодо врахування індивідуальних особливостей, інтересів і потреб учнів, орієнтації на той чи інший вид майбутньої професійної діяльності, забезпечення вільного вибору освітньої траєкторії з-поміж низки можливих шляхів для здобуття диплома про повну середню освіту.

Профільне навчання – це закономірний результат розвитку і реалізації теорії диференційованого навчання в умовах нової парадигми освіти, заснованої на особистісно-орієнтованому підході до навчання і виховання, воно зумовлене серйозними змінами, що відбуваються в нашому суспільстві, в соціальному житті, в системі цінностей.

Актуальність профільного навчання зумовлена потребами сьогодення, адже посилюється чільна місія школи, що полягає у створенні умов для розвитку творчої особистості, її самореалізації, вихованні молодих людей, здатних ефективно працювати й навчатися впродовж усього життя.

Основні ідеї та принципи профільного навчання задекларовані в Національній доктрині розвитку освіти України в ХХІ столітті, Законі України «Про загальну середню освіту», Концепції профільного навчання у старшій школі та інших нормативно-правових актах у галузі освіти, де визначено мету, спрямованість, форми організації та змістове наповнення такого виду навчання. Згідно з Концепцією профільного навчання у старшій школі, організація навчання за різними напрямками та профілями має базуватися на врахуванні освітніх потреб, інтересів і здібностей учнів, передбачати створення оптимальних умов для їх професійного самовизначення [2].

Законодавче закріплення профільності старшої школи в Україні є прогресивним кроком у напрямі забезпечення її варіативності, широкої диференціації та індивідуалізації навчання, відповідності змісту освітнім запитам та інтересам учнів. Питання впровадження профільного навчання врегульовано законом України «Про загальну середню освіту», постановами Кабінету Міністрів України від 13.04.2007р. № 620 «Про внесення зміни до п. 1 постанови Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2000р. № 1717», наказом Міністерства освіти і науки України від 20.05.2003р. № 306 «Про затвердження Типових навчальних планів для організації профільного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах», Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти. Так, у законі України «Про загальну середню освіту» серед основних завдань загальної середньої освіти є: формування особистості учня (виховання), розвиток його здібностей і обдарувань, наукового світогляду; виконання вимог Державного стандарту загальної середньої освіти, підготовка учнів (вихованців) до подальшої освіти і трудової діяльності [2].

У психолого-педагогічній і методичній літературі існують різні підходи до визначення поняття профільного навчання.

Дослідник В. Кизенко розглядає профільне навчання як вид диференційованого навчання (або форма організації навчання) старшокласників відповідно до їхніх освітніх потреб, зумовлених орієнтацією на

майбутню професію шляхом поглибленого вивчення певних складників змісту загальної середньої освіти. Подібного тлумачення дотримуються О. Кузнецов, С. Рягін, Л. Філатова, І. Якиманська.

У дослідженнях Ю. Бабанського, К. Баханова, О. Корсакової, П. Лернера, Б. Ліхачова, О. Савченко, Г. Селевка, П. Сікорського та ін. профільне навчання трактується як рівень, форма диференціації та індивідуалізації за інтересами та проектною професією, що характеризується поглибленим вивченням певних предметних циклів, інколи – введенням нових, не передбачених базовим навчальним планом.

Н. Шиян, аналізуючи профільне навчання як напрям реформування старшої загальноосвітньої школи, визначає, що це спеціально організована форма пізнавальної діяльності, що враховує індивідуальні особливості, бажання й соціальний досвід особистості, спрямований на оптимальний інтелектуальний розвиток особистості учня і передбачає структурування змісту навчального матеріалу, добір форм і методів навчання відповідно до їх можливостей і прагнень.

На думку С. Вольянської, «профільне навчання – це і засіб, і форма диференціації змісту та структурних співвідношень навчального процесу з метою забезпечення реалізації нахилів та інтересів учнів відносно їх подальшої соціально-громадської та професійної орієнтації».

Р. Вдовиченко, Л. Калініна пропонують розглядати профільне навчання як систему спеціалізованої освітньої підготовки підвищеного рівня певного профілю навчання і за власним бажанням професійної підготовки учнівської молоді старшої школи. Вони виділяють у цій системі цілепокладання та принципи, згідно з якими формується структура і зміст освіти старшої школи, конкретизують завдання і модель профільної освіти.

О. Кизим, С. Кропив'янською, С. Чистяковою та ін. виокремлено соціально-педагогічні завдання організації профільного навчання, до яких належать такі: розкрити роль шкільних предметів для розуміння структури професій; інтегрувати шкільні навчальні предмети в актуальне знання, необхідне для ефективної трудової діяльності; надати змогу старшим школярам виконувати різні спроби в системах «людина – техніка», «людина – природа», «людина – знак», «людина – образ», «людина – людина» і сформувати уявлення про свої можливості та уподобання; здійснити діагностичну функцію, що дозволить за допомогою спостережень, тестів, анкетування, інтерв'ювання визначити динаміку розвитку особистості, зокрема функціональної грамотності, технологічних вмінь, інтелектуальної та вольової підготовленості; сформувати установку на ефективну працю та успішну професійну кар'єру; сприяти проектуванню підлітками своїх життєвих і професійних планів, ідеалів майбутньої професії і можливих моделей досягнення високої кваліфікації в ній.

На думку І. Осмоловської, в ході організації профільного навчання посилюється розвивальна функція навчання. Наприклад, у гуманітарних класах більше уваги можна приділяти розвитку образного мислення, виразності мовних засобів. Вона зазначає, що дослідницька перевірка доводить – диференціація учнів за профілями, відповідно до їх інтересів, підвищує якість знань не тільки з предметів спеціалізації, але й з інших предметів [5, с. 6].

Ми приєднуємось до думки дослідниць Л. Липової і С. Мартиненко, що ідея профільності старшої школи вже не викликає сумніву серед педагогів. Її втілення передбачає попереднє самовизначення підлітка, здійснення певною мірою відповідального для нього кроку – вибору спрямування профілю власної навчальної діяльності. Профільне навчання нині є життєво необхідним, якщо ставити за мету навчання й виховання учнів, свідомих у виборі професії, які мають відповідну теоретичну й практичну підготовку, володіють цілим комплексом інтегрованих дисциплін, вирізняються високим рівнем загального розвитку [4].

Дослідник В. Сивоглазов вважає, що профільне навчання стає частиною повсякденного життя багатьох шкіл, входить до кола найближчих завдань, що стоять перед системою освіти.

О. Петунін і Л. Трифонова зазначають, що в основі вибору школярами профілю навчання лежать потреби учнів розширювати та поглиблювати свої знання, уміння й навички в галузі, яка їх цікавить, активізувати пізнавальні процеси та творчу діяльність, отримувати емоційне задоволення, що спонукає до тривалих занять видом діяльності, який викликає інтерес [6].

У Концепції профільного навчання зазначається, що «профільне навчання спрямоване на набуття старшокласниками навичок самостійної науково-практичної, дослідницько-пошукової діяльності, розвиток їхніх інтелектуальних, психічних, творчих, моральних, фізичних, соціальних якостей, прагнення до саморозвитку, забезпечення наступно-перспективних зв'язків між загальною середньою і професійною освітою відповідно до обраного профілю» [3].

Отже, без процесу профілізації навчання не можливим стане існування якісної сучасної шкільної освіти. В Україні створюється ґрунтовна теоретична база завдяки вивченню закордонного досвіду та розробкам вітчизняних науковців і педагогів-практиків. Як свідчить аналіз численних досліджень з означеної проблеми, профільне навчання сьогодні можна розглядати: 1) у широкому сенсі – як тип диференціації та індивідуалізації навчання, що передбачає орієнтацію на певний вид професійної діяльності та врахування індивідуальних нахилів і здібностей учнів; 2) більш вузько – як форма організації навчального процесу, спрямована на реалізацію особистісно-орієнтованого навчання, спеціальний спосіб організації пізнавальної діяльності учнів. Тому зазначена проблема потребує подальших наукових розвідок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про загальну середню освіту» // Освіта України. Нормативно-правові документи. – К. : Міленіум, 2001. – С. 103–126.

2. Законодавчі акти України з питань освіти // Верховна рада України. Комітет з питань науки і освіти: офіційне видавництво. – К. : Парламенське видавництво, 2004. – 404 с.
3. Концепція профільного навчання в старшій школі / Л. Д. Березівська, Н. М. Бібік, М. І. Бурда та ін. : [навч. посіб.]. – К. : 2003. – Вип. 2.
4. Липова Л. А. Особливості організації профільних класів / Л. А. Липова // Педагогіка і психологія. – 1995. – № 4. – С. 57–64.
5. Осмоловская И. М. Организация дифференцированного обучения в современной общеобразовательной школе / И. М. Осмоловская. – Воронеж : Изд.-во «МОДЭК», 1998. – 160 с.
6. Петунин О. В. Формирование познавательного интереса школьников в процессе предпрофильной подготовки по предметам гуманитарного цикла / О. В. Петунин, Л. В. Трифонова // Профильная школа. – 2006. – № 1 (16) январь–февраль. – С. 16–18.
7. Серова Г. В. Концептуальні підходи до конструювання змісту шкільної історичної освіти: сучасний погляд / Г. В. Серова // Історія в школі. – 2004. – № 4. – С. 6–9.
8. Чепіга Я. Самовиховання вчителя / Я. Чепіга // Барви творчості. – К. : Фундація ім. О. Ольжича, 1995. – С. 30–36.

УДК 378.(477)(092)Алексюк(045)

Кудіна В. В.,

канд. пед. наук, доцент Київського
національного лінгвістичного університету

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ ДИДАКТИКИ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ А. М. АЛЕКСЮКА

У статті висвітлено внесок А. М. Алексюка у розвиток української дидактики, зокрема в розробку теорії і практики загальних методів навчання та дидактичної системи навчання у вищій школі, заснованій на модульному навчанні, схарактеризовано сутність модульно-тьюторської технології навчання у вищій школі.

Ключові слова: метод навчання, прийом навчання, модуль, модульне навчання, модульно-тьюторська технологія навчання.

Кудина В. В. Проблемы развития отечественной дидактики высшего образования в творчестве А. Н. Алексюка. В статье освещается вклад А. Н. Алексюка в развитие украинской дидактики, в частности в разработку теории и практики общих методов обучения и дидактической системы обучения в высшей школе, основанной на модульном обучении, охарактеризована сущность модульно-тьюторской технологии обучения в высшей школе.

Ключевые слова: метод обучения, прием обучения, модуль, модульное обучение, модульно-тьюторская технология обучения.

Kudina V. V. National didactics development problems of higher education in A. N. Aleksyuk works. The article highlights the contribution of A. N. Aleksyuk to the development of Ukrainian didactics, in particular, to the development of the theory and practice of general teaching methods and the didactic system of education in higher education, based on modular teaching. The matter of modular tutoring technology in higher education is characterized.

Key words: teaching method, module, modular teaching, modular tutoring technology of teaching.

Анатолій Миколайович Алексюк (1932 – 2014) – видатний український педагог, науковець у галузі педагогіки загальної середньої і вищої освіти. Доктор педагогічних наук, професор, академік – засновник АН ВШ України (1992), лауреат нагороди Ярослава Мудрого АН ВШ України.

А. М. Алексюк народився у селі Олізарка Мархлевського району Волинської округи (нині – Житомирська область) у родині вчителів. Хлопчиком він зазнав лихоліть війни, залишився без батька, який загинув у 1944 році, будучи учасником антифашистської боротьби, партизаном з'єднання І. Шитова. Батько завжди був прикладом для сина. Тому закінчивши школу, син, не вагаючись, вирішив, як батько, бути вчителем і вступив до Коростишівського педагогічного училища. Закінчивши його з відзнакою у 1951 році, Алексюк почав працювати вчителем Осичківської сільської школи-семирічки, що на Житомирщині. Прагнучи отримати вищу освіту, у 1952 році Алексюк вступає, а в 1957 році закінчує з відзнакою історико-філософський факультет Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка за спеціальністю «філософія і історія» з присвоєнням кваліфікації філософа, історика, учителя історії середньої школи. Призначення А. М. Алексюк отримав саме в ту школу, з якої розпочав свій учительський шлях. Згодом його направили на роботу до середньої школи села Цибулів Монастирищенського району Черкаської області, тут він працював учителем історії і завучем школи. Ще в студентські роки Анатолій Миколайович відчув смак наукової творчості, його вабила наукова робота, тому у 1959 році він вступає до аспірантури на кафедру педагогіки Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, де під керівництвом Заслуженого діяча науки УРСР, професора, члена-кореспондента Академії педагогічних наук СРСР С. Чавдарова успішно захищає у 1963 році кандидатську дисертацію. З тих років доля міцно поєднує А. М. Алексюка з провідним університетом України. З 1962 р. А. М. Алексюк працював на кафедрі педагогіки університету: спочатку асистентом, потім доцентом. У 1968 – 1972 роках Анатолій Миколайович обіймав високу державну посаду – заступника міністра освіти УРСР. 15 років (1975 – 1990) А. М. Алексюк очолював кафедру педагогіки вищої та середньої школи КДУ ім. Т. Г. Шевченка. У 1976 році вчений